

GAYER GYULÁNÉ

SZOCIÁLIS MUNKÁSOK TEVÉKENYSÉGÉT IGÉNYLŐ MUNKATERÜLETEK
ÉS EZEK FŐBB KÉPZÉSI VONZATAI

Bevezető gondolatok^{x/}

Mielőtt megkísérelném áttekinteni a jelenlegi gyakorlat és a kívánatos jövőkép alapján a szociális munka terepeit, néhány elvi kérdés vár megválaszolásra. A tanulmány terjedelmi korlátai miatt ezeket a kérdéseket nem lehet részletesebben tárgyalni, csupán jelezni, felvetni lehetséges.

Számot kell vetni a családgondozás helyét, szerepét illetően a fejlődés jelentős akadályát képező nézetekkel, amennyiben valóban a szociálpolitikai munka gyakorlatához tartozó szociális munkások képzésének kialakítására törekszünk. Fontossági sorrend nélkül a következőkben látom az utóbbi években széles körben és örvendetesen igényelt családgondozás kifejlesztésének akadályait:

- A szociális munka, a családgondozói tevékenység sokak szemében úgy tűnik fel mint egy önmagában létező és a problémák megoldására alkalmas eszköz és módszer. Ez a nézet egyik buktatója lehet a szociális munka hazai kifejlődésének. Jelenleg a társadalmi bajokkal foglalkozó valamennyi szakanyagban megtalálható már ugyanis a családgondozás iránti igény, - azonban a javaslatokban többnyire önmagában áll, nem szerepel mellette az a feltételrendszer, mely a családgondozás háttérét jelentené, és hiányzik azon elvek és értékek megjelölése is, amelyek nevében működtetni kívánják. Amennyiben pedig olykor-olykor előtűnnek elveket tükröző elvárások, úgy azok a gyakorlatban szemben állnak a szociális munka lényegével, értelmével. Az ál-

x/ Szerkesztői megjegyzés: Részlet a "Társadalmi Beilleszkedési Zavarok" kutatási főirány keretében készült tanulmányból.

A tanulmányban a családgondozás és a szociális munka egymást helyettesítő kifejezések.

lampolgárok egyes csoportjai feletti erőteljesebb ellenőrzés, rendszabályozás feltételét látják benne. E rétegek hatékonyabb kontrollját várják tőle. Ilyen érzéseket keltenek a totális nyilvántartásokra, környezettanulmányokra vonatkozó elképzelések, melyekhez a szociális munkások tevékenységét igénylik. Ugy gondolják így könnyebben ellenőrizhető, hogy a segélyben részesülők hogyan használják fel a kapott összegeket stb.

- Miután szociálpolitikai gyakorlatunkban és általában a hatóság - állampolgár kapcsolatban; a gyámolító és a gyámolt, a főlé- és alárendeltség, a függés, a kiszolgáltatottság, a leereszkedés különféle formái és fokai burjánzanak - fontos lenne elvileg tisztázni a szociális munkás szerepét és helyét. Kinek az oldalán álljon, mit vállaljon, mit ne vállaljon fel. Milyen társadalmi védelemben részesüljön, s ennek milyen formáit teremtsük meg.

- A magyar szociálpolitika történetében igen szerény helyet foglalt el a settlement mozgalom. Egy-két korát meghaladó szociálpolitikus egyéniség, mint pl. Dr. Hilscher Rezső vagy Dr. György Julia alkalmazta saját gyakorlatában szűk körben. Ezért nem alakult ki tradíciója annak a szemléletnek és értékrendnek, mely a mélyebb megértés és vállalás szintjéig éli bele magát a gondozottak helyzetébe. A settlement mozgalomnak mai változata: a lakóterületi közösségi munka /community work/.

Sajnos a jelenlegi szociális munkából - a szociális igazgatásból és a családgondozásból egyaránt - hiányzik - legalábbis - rendszer szinten a megfelelő szemlélet a gondozott csoportokkal való munkában. Ettől eltérő egyéni példák, személyek ugyan akadnak, de a szociális irányítás, tevékenység egész szemléletétől idegen a társadalmi normáktól eltérő viselkedés elfogadása. Hiányzik a tolerancia, az empátiás készségre való törekvés épp úgy, mint gyakran a köznapi emberi jószág is stb. Valószínű, hogy a deviáns magatartásformák elleni küzdelem csekély eredményeiben az említett tényezők is szerepet játszanak.

- Hiányoznak a technikák is a szociális munkát végzők fegyvertárából.

Elemzésre érdemes maga ez a fegyvertár is. Ebben bizonyára megtalálható a szociális munkás számára reménytelennek látszó bajok sokasága közepett valami szűken vett szakmai és emberi kapaszkodó kialakítása. Az ügyintézőnek valódi megoldási módjai alig vannak, ezért gyakran a felülről kapott, a munkát leegyszerűsítő képletek /ügyrend, munkaköri leírás, jogszabályok stb./ alapján oldja meg és viseli el a munkát.

Nincs még csak gondolatban sem, hát még a gyakorlatban felmérve, hogy milyen pszichés terhelést jelent a szociális munka, s hogyan kell, ismét csak rendszerszerűen, védeni a terepen dolgozók lelki egészségét. A jelenlegi gyakorlatban egy-két szórvány kísérlettel eltekintve még a szupervízió sincs kialakítva. Nincs képzési, továbbképzési rendszer e feladatra.

Ilyen helyzetben minden olyan döntés, amely az egységes családgondozás rendszerét kívánja létrehozni, szükségképpen - a megfelelő feltételek kialakítása nélkül - csak a szociális munka pótszerűt kínálhatja. A nemzetközi tapasztalatok is felhívták arra a figyelmet, hogy a szociális munka buktatói közül az egyik legveszélyesebb, ha úgy kívánják felhasználni, hogy a társadalmi bajok megoldását helyettesítik vele. Magában a hivatásban rejlő csapda, hogy függőségeket alakíthat ki és ezzel önnön céljával kerül szembe.

E kérdésekkel egy bevezető szöveg adta lehetőségen tulmelenően kell természetesen foglalkozni. De itt is jelezni szeretném, mert kardinális kérdésnek tartom. Amennyiben létrejön az új szociális központ, úgy annak

- tisztázott elvekkel, célokkal kell rendelkeznie;
- meg kell nevezni azokat az értékeket, amelyek jegyében cselekszik;
- meg kell határozni helyét az egész szociálpolitikán belül és a főbb partner rendszerek mellett, valamint a hatalmi szférában való illeszkedését stb.;
- meg kell tudni fogalmazni, hogy milyen feltételek mellett, milyen módszerekkel és eszközökkel működjön, mégpedig itt Magyarországon, adott gazdasági-társadalmi-kulturális stb. körülmények között.

A szociális munkának kétféle szemléleti bázison kell nyugodnia. E tevékenység egyrészt kétségkívül mentálhigiénés munka, ilyen felkészültséget, szemléletet igényel. Másrészt, zömében olyan rétegekhez tartozóak a kliensei, hogy érdekükben cselekedni, érdekeiket felfogni csak akkor képes, ha az egyéniben való látásmódot kiegészíti a társadalmiban való gondolkodás. Tehát ne csupán véletlenül fedezze fel az egyéni esetek mögött a csoportokat és rétegeket, a maguk érdekeivel és normáival, mert előfordulhat különben, hogy a fától nem látja az erdőt.

Miután nem feladatom a tanulmány címének megfelelően a felvetett kérdések megválaszolása, így ezek jelzése csupán azt célozta, hogy a szociális munka fejlesztését szolgáló programhoz néhány szemponttal hozzájáruljon.

I.

A jelenlegi helyzet

Amennyiben vizsgálat tárgyává tesszük, hogy hol tevékenykednek ma családgondozók, a szó teljes értelmében, úgy azt találjuk, hogy kevés helyen. A nálunk megvalósuló családgondozás, mint részgondozások rendszere azonban figyelemre méltó fejlődésen ment át az utóbbi években.

Amennyiben megvizsgáljuk mely szerveknél, mely tevékenységek kapcsán létezik már ma is valamely eleme a családgondozásnak, úgy tűnik, szinte önmagától kínálkozik a válasz arra, hogy a szociális munkás tevékenység fejlesztésében mely intézményekre és milyen irányban lehet építeni, azt egyáltalán kezdeményezni, illetve az együttműködést kialakítani.

Tehát miközben a szokásosnál szélesebb körben tekintem át a szociális munka tényleges és lehetséges terepeit, egy kissé azt is bizonyítani kívánom, hogy a felsorolt intézményekben ma létező feladatok egy része bizonyosan igényelné a szociális munkást, az ennek megfelelő mentálhigiénés és szociológiai szemlélettel rendelkező szakembereket.

Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy a fejlett szociálpolitikai hálózatokkal rendelkező országokban nagy létszámú szakma a szociális munka. Az intézmények felsorolása során nem jeleztem a jelenlegi létszámokat, mégpedig azért nem, mert a feladatok bizonyíthatóan jelen vannak ugyan, a státusok azonban rendkívül szerények és bizonytalanok az adatok atekintetben, hogy akkor kik /és hogyan/ látják el ezeket. Egyetlen példát erre: kétségkívül feladata minden kórháznak a beteg-elbocsátást megelőzően tájékozódni arról, hogy van-e hova hazamennie a betegnek és van-e, aki a szükséges további gondozást megoldja. E feladat megvalósítható tisztán az orvosi ellátás tekintetében, s így a megoldás egyszerű: a kórház átadja a rendelőintézeti, vagy a körzeti orvosi alapellátásnak a kezelést. Orvosi részét tekintve az ügy rendben is van. Kivéve, ha pl. az illető öreg, magányos és nincs aki lakásában gondozza, diétás étrendjét biztosítsa stb. Vagy olyan fiatal, aki nem térhet vissza családjához és nincs otthona, lakása stb. Az alábbi áttekintés, ha szűkszavuan is, de azért félreérthetetlenül jelzi a jelen helyzetből a kívánatos jövő felé vezető utakat.

- A házasságkötés előtti tanácsadás - igénybevétele kötelező - tartalma elsősorban fogamzásgátlással kapcsolatos tanácsadás. A körzeti orvosi, illetve a területi anya- és gyermek-egészségügyi ellátásra épül. Nyilvánvalóan a tevékenység jellemből hiányzik ma a gondozás eleme. Ez azonban természetesen kiépülne, amennyiben kiegészülne házassági tanácsadással, a házassági krízisekre és konfliktusokra is tekintettel.

- A védőnői szolgálattal a terhes anyák és a csecsemők egészségügyi ellátása során kerülnek kapcsolatba az anyák és a kicsinyek. A hálózatnak felderítő, szignalizációs kötelezettségei vannak és a szolgáltatnak el kell jutnia teljes körben minden gyermeket váró anyához és kisgyermekes családhoz. A gyermekorvosi, körzeti orvosi és védőnői hálózaton keresztül a gyermekek 14 éves korukig elvileg intenzív egészségügyi ellátásában részesülnek. E rendszer fontos elemei: a csecsemő- és gyermek-tanácsadás /orvosi, egészségügyi szakirányu/ és a védőnői látogatások, melyek előbbinél szélesebben a környezetre /lakás, anyagi helyzet stb./ is kiterjedhetnek.

- Az óvodai, iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi felelősi hálózat feladata a felderítés és szignalizálás. Kétségtelenül valamilyen szerény mértékben már tulmutat - a pedagógus egyéni adottságaitól, személyi érdeklődésétől függően - a nyilvántartási feladaton, a gondozás kezdő lépései felé. Széles körű, az egész tanuló ifjúságra kiterjedő szociális és mentálhigiénés gondozásra és iskolapszichológusi hálózat kiépülésével kerülhetne sor.

- A megyei /fővárosi/ Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetekben folyik:

- a nevelőszülőkhöz kihelyezett gyermekek és a nevelő szülők gondozása /e gondozás azonban tartalmát tekintve inkább ellenőrzés/;
- a fiatalok bünelkövetők pártfogó jellegű gondozása; fő szempontjai: visszatartani a gondozottat a bűnözővé válástól és lehetőleg segíteni a tanulásban, munkavállalásban, a lakáskérdés megoldásában, a családi kapcsolatok rendezésében stb.;
- a volt állami gondozottak, a tovább tanulók gondozása, az Intézet hatáskörébe tartozó állami gondozott gyermekek figyelemmel kísérése /e feladat ahhoz kapcsolódik, hogy az igazgató hivatalból az állami gondozottak gyámja és ezért a területéhez tartozó valamennyi állami gondozott gyermek családi viszonyait és helyzetét nyomon kell követnie/;
- az állami gondozásba vett gyermekek és családi viszonyaik minél alaposabb megismerése.

A felsoroltakból két fontos feladat rajzolódik ki. Az egyik - s ez már régóta ismert - azt foglalja magába, hogy a GYIVI igazgatójának ismernie kell az egyes bekerült gyermek állapotát ahhoz, hogy számára az adott lehetőségek mellett a fejlődést legjobban szolgáló elhelyezést /nevelőotthonba vagy nevelő szülőnél/ biztosítsa. A másik feladat ujkéletű igény, és így foglalható össze: nem elegendő a gyermek kiemelése a családból, hanem az állami gondozásba vétel nyomán valamennyi é-

rintett szervnek /gyámhatóság, GYIVI stb./ hozzá kell fognia a családi körülmények rendezéséhez, a gyermek családba való visszatérésének elősegítéséhez.

Az eddigiekből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a GYIVI keretében sajátos szakjellegű családgondozási feladatok jelentkeznek.

- A nevelő otthonok és intézetek feladatkörében az utóbbi években kezdett kialakulni a családgondozás. E tevékenységbe beleértődik az állami gondozásból kikerülők önálló életkezdésének elősegítése majd utógondozása épp úgy, mint a kapcsolatteremtés a nevelő otthonban töltött idő alatt a gyermekek családjaiival.

- A gyámhatóságok a veszélyeztetett gyermekek és családjaik irányában fejtenek ki - védő-óvó intézkedésekre felhatalmazva és kötelezve - lényegében folyamatos gondozó tevékenységet. Az állami gondozásba vétel és az állami gondozás megszüntetése - bár egyszeri államigazgatási aktusokról van szó - lényegében a családgondozás néhány elemét magában hordozza. Hasonlóan vannak ilyen igények és munkamozzanatok a gondnokolási ügyek egy részében; a gyermek láthatási ügyek jelentős hányadában; a fiatalkoruak házasságkötésének engedélyezésénél és az apasági ügyek kezdeményezésében is. A gyámhatóság a feladatok megoldásába bevonja - ahol csak lehetséges - a nevelési tanácsadót, a gyermek ideggondozót és egyéb intézményeket. Ezzel együtt a gyámhatóság nincs megfelelően felkészülve a jogi, államigazgatási aktuson tulmutató feladatok megoldására. A felsorolt feladatok mindegyikéhez tartozna értelemszerűen családgondozási tennivaló is.

- A gyermek ideggondozók feladatai - sajátos körben - magukba foglalják a családgondozást is. Tevékenységük tartalma a nevelési tanácsadókéval sok vonatkozásban azonos, vagy hasonló.

- A Pályaválasztási Tanácsadó Intézetekben a gondozási elem nem jelentős ugyan, de mégis megjelenik. Az általános iskola és a középiskola elvégzésével ugyanannak a gyermeknek, illetve fiatalnak, családi körülményeit is figyelembe véve és fejlődésében is követve kell segítséget adni a pályaválasztáshoz. A gondozás elemei tehát ténylegesen megjelennek.

- Képezhető fogyatékos gyermekek intézményi nevelését a ki-
segítő iskolák /az enyhén fogyatékosok/, a foglalkoztató isko-
lák és intézetek /a középsúlyosak/ biztosítják. Ezen intézmények
családgondozást is végeznek, ha nem is teljesen tudatosult ennek
szükségessége, de már néhány intézményben önálló státust bizto-
sítottak a családgondozói munkára. Ezen intézményekben élő, ta-
nuló gyermekekkel és szüleikkel foglalkoznak, segítséget nyujta-
nak számukra a gyermek elfogadtatásához, kezeléséhez, hazatérése
utáni családi neveléséhez.

- A képezhetetlen fogyatékosok intézeteiben /egészségügyi
gyermekotthonok/ szintén szükséges a családdal való kapcsolat
/ha a családdal ezt sikerül elfogadtatni/.

- Különbféle érzék- , mozgásszervi fogyatékosok bentlakásos
intézményei és iskolái. Noha nem alakultak ki ezen intézmények-
ben a családgondozói státuszok, az ilyen feladatok elég nyil-
vánvalóak. /Még a felnőtt, önálló életvitelt folytatók is igé-
nyelnék./

- Alkohol /és kábítószer/ betegek gyógyításával foglalkozó
egészségügyi intézményekben az utóbbi években egyre határozot-
tabb a családgondozás iránti igény és a volt alkoholbetegek
klubjaiban is folyik ilyen természetű, jórészt társadalmi munká-
ban folyó tevékenység.

- Ideg- és elmegyógyászati intézmények egyikében-másikában
működnek már családgondozók. Családgondozók igénybevételével
kedvezőbb hatásfokkal lehetne a beteg "külvilági" családi kap-
csolatait a gyógyítás s az azt követő hazabocsátás számára ki-
alakítani, hasznosítani. Nagy szükség lenne szervezett utógondo-
zó tevékenységre is.

- Öngyilkossági kísérletet elkövetők /erre készülők/ intéz-
ményei. Fontos lenne a telefonos lelki elsősegélyszolgálatok
mellett szaporítani a megelőzést szolgáló krízisintervenciós in-
tézmények számát s ezeken belül természetsszerűen fontos szerepet
tölthetnének be a családgondozók. Jelenleg az öngyilkosságot
megkíséreltek utógondozása sincs megoldva.

- Magányos, beteg, szociálisan gondozásra, ellátásra szoruló idős emberekkel foglalkozó intézmények /szociális otthonok, nyugdíjas házak, öregek napköziotthonai, házi szociális gondozás/. Kifejezetten családgondozói tevékenység ma leginkább a házi szociális gondozás során valósul meg. Szükség lenne azonban családgondozói tevékenységre mindenütt a bentlakó intézményekben is.

- Valamennyi kórházban /klinikán/ szükség lenne szociális munkásokra, a fekvő betegek családi, magánéleti, közösségi ügyei és problémái megoldásához felhasználható segítségre. Nagyon fontos feladat - elvileg jelenleg is folyik valami hasonló igényű munka - a kórházi elbocsátásoknál a magányos, a valamilyen oknál fogva védelemre szoruló volt betegek otthonukba való visszatérésének, zökkenőmentes beilleszkedésének segítése. A gyakorlatban ez azonban jelenleg megoldatlan.

- A rendőri szervek elsősorban a gyermek- és ifjúságvédelmi területen, valamint a körzeti megbizottak személyében felderítő, jelző tennivalókat látnak el, mely tevékenységből nem hiányoznak a szociális munka egyes elemei - meghatározott körben.

- A bíróságok keretében folyó pártfogó munka - börtönből szabadulók egyes kategóriáinál - ugyancsak tartalmaz családgondozási elemeket. Itt szükséges megjegyezni, hogy hiányzik viszont a külső, a civil, úgynevezett "börtön misszió", mely a börtön évek elviselését és az azt követő perspektívák kialakítását is segíthetné.

- Sajátos gondozó hálózat működik a nehezen beilleszkedő cigány családok segítésére. A cigány családokkal dolgozó családgondozók száma ugyan nem jelentős, de munkájuk valóban szociális munka.

- Javító-nevelő intézetek keretében is folyik némi családgondozói jellegű tevékenység. Ezen intézményekben nagyon fontos feladat a családdal való kapcsolat-tartás, a szabadulás utáni beilleszkedés elősegítése és az utógondozás megszervezése.

- Szociális munkásokra lenne szükség a nagy munkásszállásokon, ahol családgondozói tevékenységet vagy az egészségügyi

vagy a kulturális kérdésekkel foglalkozók végeznek. De indokolt lenne e helyeken önálló családgondozók alkalmazása is.

- Üzemi családgondozók működtek a felszabadulás után a nagyüzemekben. E feladatok elsorvadtak s beleolvadtak különféle szakszervezeti és vállalati munkaügyi tevékenységekbe.

- A nagyobb pályaudvarokon ugyancsak működnie kellene az információs szolgálat és az egészségügyi állomás mellett egy tanácsadó, sajátos helyzeteket megoldani segítő szociális munkás szolgálatnak.

- A tanácsok ujonnan megteremtett ügyfélszolgálati irodái is gyakran kerülnek olyan helyzetbe, amikor konkrét segítségnyújtást, családgondozói munkát kellene nyújtaniuk.

- A tanácsok munkaügyi osztályai által irányított munkaközvetítő irodáknál /különösen ott, ahol fiatalok, nyugdíjasok, képzetlen rétegek jelentkeznek elsősorban/ munkát keresők jelentős része szociális munkást igényelne. Megjelennek a gyakran visszatérő ügyfelek, a nehezen beilleszkedők, a hátrányos helyzetben lévők: a tanulatlanok, fogyatékosok, rokkantak, részmunkaidős foglalkoztatást keresők, stb.

- A különféle tömegkommunikációs szervek /Rádió-TV-lapok/ levelező rovatai számára, egyes ügyek, helyzetek alapos megismerésére és megoldására szüksége lenne szociális munkásokra.

- A mozgalmi, társadalmi szervek közül tényleges családgondozási feladatokkal elsősorban a Magyar Vöröskereszt találkozik. Valamennyi mozgalmi szervhez érkeznek azonban olyan problémák, amelyeket családgondozási eszköz és módszer együttesel lehet csak megoldani. Ez nem jelenti azt, hogy e helyeken ilyen státuszokra van szükség, csupán jelezni kívánom, hogy a szociális munkás szemléletére az igény milyen széles körű. A mozgalmi szervek említése azért is fontos, mert a hivatásos gondozó rendszerek mellett igen jelentős segítséget adhatnak az ezekhez kapcsolódó társadalmi munkások, a laikus, tehát nem professzionális, de e munkára felkészített családgondozók.

- A társadalombiztosítási ügyfélszolgálat is igényelné a szociális munkásokat.

Konzekvenciák

- Már az áttekintés önmagában is jelez hiányokat, fehér foltokat és jelzi azt is, hogy a ma működő hálózatok nagy részénél nem folyik tényleges családgondozói tevékenység. Nem attól családgondozás a családgondozás, hogy csupán egész, teljes családdal foglalkozik. Így családgondozás az a gondozás is, amit pl. magányos idős emberek érdekében folytatnak. E téren is találkozunk félreértésekkel, amiből kitűnik, hogy még nem világos sokak számára a szociális munka, mint "szolgálat" lényege.

- Kitűnt, hogy a fő terepeket, területeket figyelembevétel a legszerényebb számítások szerint is sürgősen kb. 10 ezer fős, de a szociálpolitikai tevékenység fejlődésével ennél lényegesen nagyobb létszámú szolgálatra lenne szükség. Olybá lehetne tekinteni, hogy egyes intézmények személyi állományának kialakításánál normatív követelménnyé kellene tenni a szociális munkás munkakör kialakítását. Így minden nagyobb üzemben, pályaudvaron, iskolában, kórházban stb. szociális munkásokat kellene alkalmazni. Ma még nálunk a lakossági szolgáltatások között nem gondolnak a humán szolgáltatásokra, jóllehet e téren a hiány nagyon érezhető. Emberek tömege küzd azzal a konfliktussal, hogy egyszerűen seholy sem tudja úgy előadni gondjait-bajait, hogy az bonyolult formációban megjelenik. Ha valaki a jogsegélyszolgálathoz fordul, akkor csak arra kíváncsiak /és más kérdésekben nem engedik szóhoz jutni/, ami jogi feladat. Az orvosnál az egy emberre jutó 3-4 percben nem hallgathatják meg csak azt, ami bajából orvosra vár. Így foroghat a gondokkal küszködő emberrel a kerék, járhatja a rendelőköt és irodákat anélkül, hogy valaki megértené baját és próbálna segíteni rajta.

- Az is bizonyosra vehető, hogy a szociális munka általános és sajátos szakkérdései miatt szükség van az általános és az ezekkel szoros munka-kapcsolatokat tartó szakhálózatokra.

- Az is bizonyos, hogy szükség lenne egy átgondolt szervezetfejlesztési tervre, mely működő modell-vázlatot szolgáltatna a szociális munka mint a szociálpolitika egyik alrendszerének kialakításához az egyes elemek egymáshoz való kapcsolódásához, az együttműködés konkrét formáihoz.

- Indokolt lenne, kronológikusan, megjelenésük időpontja szerint - áttekinteni és feldolgozni - gondolati tartalmait tekintve - a családgondozás kérdésével foglalkozó hazai publikációkat.

- Indokolt lenne a HNF mozgalom keretében működő család-gondozó klub és az 1983. évi pályázat tapasztalatait is elemezni.

- Indokolt lenne továbbá megkeresni a felsorolt intézményeket /irányító szerveiket/ annak érdekében, hogy tájékozódjunk a mai gyakorlat alapján arról, hogy milyen létszámmal, kapacitással, milyen szemlélet szerint, milyen képzettséggel stb. oldják meg ma az adott intézményben szükségszerűen jelentkező szociális jellegű feladatokat. Észlelik-e, felismerik-e ezeket egyáltalán stb.? E válaszok alapján fontos következtetések vonhatók le a képzés, továbbképzés iránti várható igényekre vonatkozóan.

II.

Képzési vonzatok

1. Az általános, alapképzés

A jelenlegi helyzetben legsürgősebb feladatnak tűnik a nálunk teljes egészében hiányzó alapképzés tematikájának, tananyagainak kidolgozása. Ezzel párhuzamosan gondoskodni kell az első kísérleti képzés megindításáról és az általános szociális munka szervezetrendszer kiépítési programjának összeállításáról. E szervezeti vázlatnak a helyét a szociálpolitikai reformrendszer keretei között kell kijelölni.

Az általános alapképzést lényegében két területen kell megindítani: a szociális munka és a szociális közigazgatás területén, egy további alcsoport ezen belül: a szociális munka területi vezetői.

A jelenlegi helyzetben a legkönnyebben megoldhatónak a továbbképzés látszik. Ilyen jellegű felsőoktatási továbbképzés minden bizonnyal a spontán érdeklődők köréből is kínál megfele-

lő létszámu jelentkezőt. Ez a feltétel adott ugyan, de a rendszer működtetéséhez mégsem elégséges.

A képzés kérdése elválaszthatatlanul összefügg a szociális munkás és a szociális ügyintézői foglalkozás "arcával" /helyzetük, anyagi, erkölcsi megbecsülésük, szakmai kompetenciájuk, kapcsolataik, az alkalmazók elvárásai szakmai tevékenységükkel szemben stb./. Meg kell vizsgálni az e munkakörökhöz tartozó működési kérdéseket, ügyrendeket, utasításokat is. Mindezek alapján is, de lényegében inkább a szociálpolitikai reform elképzelésekre támaszkodva újra kell fogalmazni a munkakörök tartalmát, feltételeit, lehetőségeit.

Feltétlenül szembekerülünk a kérdés kapcsán az igazgatási létszámkorlátozással, mely a jelenlegi szociális szakigazgatást és a hozzá kapcsolódó tevékenységek fejlesztését leállítja. Évek óta ilyen helyzetben van pl. a gyámügyi igazgatás.

Ez az ellentmondás csak abban az esetben oldható fel, ha a szociális ágazat megfelelő képviselőhöz jutván meg tudja értetni, hogy ez a szféra a lakossági szolgáltatás része - legalább úgy mint a "Patyolat" és az idevonatkozó preferenciákat kell érvényesíteni.

Érveink között méltán kaphat helyet az is, hogy - különösen vidéken - komoly gondot okoz az érettségizett leányok elhelyezkedését biztosítani, a feszültség mégis áttöri a korlátokat s adminisztratív állásokat teremt, ha nem is a tanácsoknál, de a munkáltatóknál. Hasznos és szükséges feladatokat, méghozzá sokuk számára vonzó feladatot kínálna viszont a szociális adminisztrációs, ügyintézői és a szociális munkás munkakör.

Fontos lenne a szakgondozó hálózatok feletti felügyeletet ellátók és a szakszolgálatok vezető munkatársainak véleményét kérni az együttműködésre /általános és szak-gondozók/.

Egy szakmai egyesület magára vállalhatná az érdekeltek közötti koordinációt.

A tapasztalatok szerint a jelenlegi helyzetben még azok a családgondozói hálózatok sem alkotnak kielégítően sűrű hálót,

amelyek már e foglalkozást elfogadták, ilyen jellegű státusokkal rendelkeznek /nevelési tanácsadók, GYIVI-k, szociális felnőtt védelem stb./. Ezért indokolt lenne megismerni az ott dolgozók tapasztalatait, igényeit a fejlesztés személyi és tárgyi feltételeit illetően.

Meg kell ismerni a szakgondozás során használt tananyagokat és programokat is. Mindezideig azonban a szakgondozás nem rendelkezik átvehető, használható tananyagokkal és tapasztalatokkal, mert szemléletét tekintve általában eltér a bevezetőben említett kettős bázisu mentálhigiénés és szociológiai integrált felfogástól.

2. Tartalmi vonzatok

Az eddigiekből valószínűleg kitetszik az a felfogás, miszerint a jelenlegi szociális apparátusok helyzete, felkészültsége, a szervezetek állapota nem nyújt megfelelő kiindulási alapokat a képzés számára. Az is nyilvánvaló azonban, hogy abból kell kiindulni, ami van. Viszont világosan kell látni, hogy a képzés és továbbképzés nem oldja meg a problémákat az egész szociális igazgatás és ellátó szolgálatok szemléleti és szervezeti reformja nélkül. Mindezen okok következtében a szociális ágazat viszonylagos önállósulására, érdekképviselési és érvényesítési szerepére, a hatalomban elfoglalt szerepére is építve lehetséges új szemlélettel átítatni az apparátusok erre hajlamosítható tagjait.

Az előbbiekből fontos konzekvenciák vonhatók le a képzés mikéntjére és hogyanjára vonatkozóan is. A teljesség igénye nélkül néhány szempontot jeleznék:

- A tananyagok, a tantervek, a programok összeállításában s az egész tanítás menetében, el kellene térni a prelegáló jellegű oktatástól és a közös műhelymunka élményét kellene nyújtani. Különösen vonatkozik ez az igény a posztgraduális képzésre.

- Ez azzal is járna, hogy a programok előre betervezhető rugalmasságot biztosíthatnának kisebb eltérésekre.

- Nagyobb szerepet kell a szokásos oktatáshoz képest szánni az eszmei meggyőzés számára. A hallgatók esetleges korábbi értékeit is módosítani fogja sok vonatkozásban a studium, új szemlélet, vagy módosult szemlélet elfogadásáig pedig az ut nem könnyű sem tanárnak, sem tanítványnak.

3. Tantárgyakban gondolkodva

A világszerte folyó szociális munkás képzés tapasztalatai egyfelől, másfelől a hazai szükségletek, melyek mint láttuk igen széles körűek, adják meg a kiinduláshoz szükséges alapokat. A világ számos országának rendelkezésre álló tapasztalati anyagából a skandináv és angolszász országoké számunkra a legfigyelemreméltóbb.

Ismerve a hazai mentálhigiénés kultúra viszonyait, mindenképpen szükséges az önismereti és az empátiás tréningek megtervezése, továbbá egy részletes szakmai pályatükör kidolgozása.

Szakszerűen feldolgozott kazuisztika közreadása, és ugyancsak feldolgozott formában gyakorlati terepmunka beállítása is fontos követelmény.

Az általános, alapozó képzés során is szükséges természetesen a szociális munka legfontosabb munkaterületeit figyelembe venni, a szakági gondozásokról is /pl. gyermek és ifjúságvédelem, idős-gondozás stb./ tájékoztatást kell adni a hallgatóknak. Ennek szükségességét akkor is indokoltnak lehet tekinteni, ha a szakosodás az életben lényegesen részletesebb ismereteket tesz szükségessé. A jelenlegi helyzetben azonban a legnagyobb hiány a minden szakismereteket megalapozó általános szemlélet és ismeret. Ezen általános ismeretek nyújtása során az esetek nagy többségét tekintve meg kell kérdőjeleződjenek a jelenlegi szakgondozások elvi és gyakorlati módszerei stb. Ezért is az általános képzés során alkalmazott példák minden bizonnyal úgy hatnak, hogy elbizonytalanítják az illető terepen jelenleg dolgozó, studiumokra vállalkozókat a tekintetben, hogy amit a régi gyakorlat szerint folytattak helyes-e egyáltalán.

Ezzel a problémával szembe kell majd nézni az oktatóknak. Egy konkrét példával megvilágítva: a hallgatók hallanak majd a szegregáció súlyos káraitól és remélhetően magukévá teszik ennek elutasítását. Amennyiben közülük egyesek a szociális felnőttvédelem területén dolgoznak, úgy meg kell kérdőjeleződjenek a jelenlegi gyakorlat, mely az öregeket szegregálja a társadalomból.

E jelenségtől nem kell megriadni, hisz a jelenlegi szakgondozások eredménytelenségét /vagy gyenge eredményeit/ részben azok a szerkezeti struktúrák, intézményi, szervezeti rendszerek idézik elő, amelyek megfelelően végig nem gondolt, korszerűtlen elképzelésekre épültek. Ezért is elválaszthatatlan a képzés és továbbképzés az egész szociálpolitikai reformtól. A mielőbb és minél nagyobb létszámban beindítandó képzés éppen így válhatna az apparátusok /szociális ügyintézők és irányítók, valamint a szociális munkások/ szemléletváltásának egyik fontos tényezőjévé.